

Horvat znala združiti sadove vseh zaobjetih raziskav in jih vpeti v silno občutljivo zgodovinsko interpretacijo obdobja, kjer se stakne staroselski, še prazgodovinski življenj z moderno rimsko državo v že izoblikovanem zgodovinskem obdobju. Podobno se v obravnavanem obdobju prvikrat srečajo materialni in pisni viri, arheologija in zgodovina. Prva je z izjemno posrečenim sodelovanjem celotne raziskovalne skupine lahko vzorno enakovredno dopolnila že nekaj stoletij znana doganja slednje in na ta način osvetlila izjemen trenutek v zgodovini staroselskega in novoprihajajočega romanskega prebivalstva, ki je usodno oblikovalo sodobno podobo Istre. Delo je bilo toliko bolj zahtevno, ker na najdišču ni bilo ohranjene skoraj nobene stratigrafije.

Izjemna je tudi ažurnost vrhunskega znanstvenega dela, saj je preteklo od začetnih raziskav in izkopavanj najdišča do celotne monografske objave gradiva le slabih deset let, kar je na polju arheoloških raziskav izjemno kratko obdobje.

Ob izidu knjige in pomembnem znanstvenem dosežku vseh avtorjev pa vendarle ne moremo mimo grenkega spoznanja, da so rezultati kljub trdemu delu mnogih raziskovalcev ozko omejeni le na rešeno gradivo. Vse ostalo, veliko obsežnejše in že zato mnogo bolj izpovedno, pa je bilo dokončno uničeno zaradi nenadzorovanih posegov na najdišču.

Verena Vidrih Perko

Buršič-Matijašič Klara: GRADINA MONKODONJA:

tipološko-statistična obrada keramičnih nalazov srednjebrončodobne istarske gradine Monkodonja kod Rovinja / The Monkodonja hillfort. Monografije i katalogi 9. Arheološki muzej Istre. Pula 1998.

193 str., il., 63 tabel.

Buršič-Matijašič Klara: MONKODONJA: IZNOVA

OTKRIVENA GRADINA / Moncodogno:

La riscoperta del castelliere. Katalog 54. Arheološki muzej Istre. Pula 1998. 23 str., il.

Ob ponovnem odkrivanju gradišča Monkodonja na jugozahodnem delu Istrskega polotoka, z izkopavanji Svobodne univerze iz Berlina pod vodstvom prof. dr. Bernharda Hänsla in prof. dr. Bibe Teržan ter v sodelovanju z Arheološkim muzejem Istre (Kristina Mihovilić), smo priča predstavitvi in vrednotenju gradiva s prvih izkopavanj na tem pomembnem najdišču pred več kot štiridesetimi leti. Klara Buršič-Matijašič je z izdajo monografije in s postavitvijo razstave *Monkodonja, Iznova odkrivena gradina* napravila epilog starim izkopavanjem Borisa Bačića med leti 1953 - 1955 in uvod novim odkritjem, ki jih prinaša ta edinstvena bronastodobna naselbina *Caput Adriae* na pragu tretjega tisočletja.

Deveta številka *Katalogov in monografij* Arheološkega muzeja Istre v Pulju ter katalog k pričujoči razstavi z razkošnimi, sicer mehko vezanimi, platnicami, s tiskom na kakovostnem papirju, s številnimi barvnimi fotografijami, z vzporednim prevodom teksta v angleški (v monografiji) in italijanski jezik (v katalogu) že ob prvem stiku z bralcem obetata.

Pri monografsko obdelanem gradivu z izkopavanj na gradišču Monkodonja so s svojimi prispevki sodelovali še Dejana Brajković, Maja Paunović, Marija Poje: *Fauna brončanodobne gradine Monkodonja*, in Maša Mlakar: *Košatni artefakti s brončanodobne gradine Monkodonja kod Rovinja*.

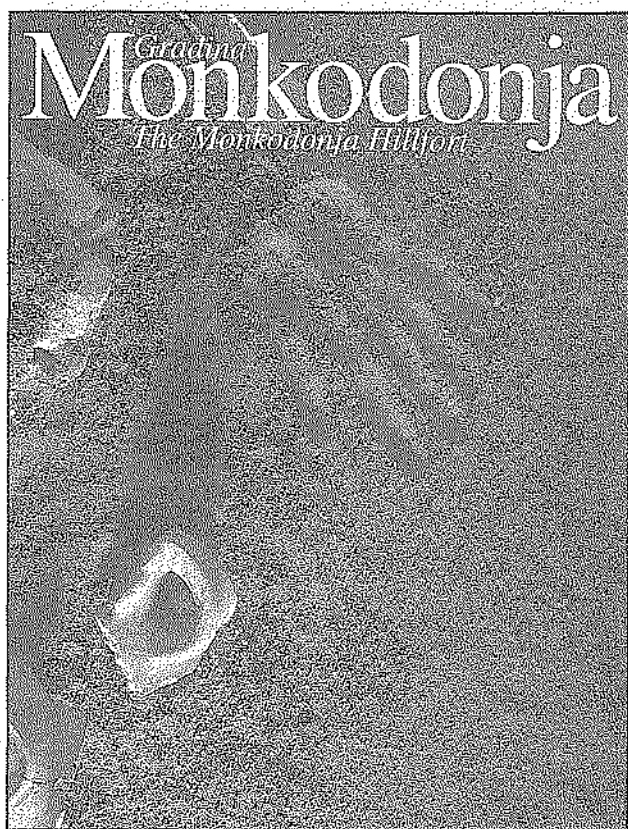
Avtorica monografije, Klara Buršič-Matijašič, uvodoma pojasni svoje srečanje in delo z gradivom, ki ga je prvotno obdelala v magistrski nalogi z zagovorom leta 1997.

Gradišče Monkodonja, hrib z nadmorsko višino 81 m, leži v jugozahodnem delu Istre južno od Limskega kanala, le 4 km od Rovinja v smeri proti jugu. Od morja, to je današnjega kampa Veštar, je oddaljeno le 3 km. V neposredni bližini se nahajata še dve najdišči in sicer poznobronastodobno gradišče Valtida (84 m nmv, proti zahodu) in gradišče Mušengo (104 m nmv, proti vzhodu).

V arheološki literaturi se je ustalilo ime gradišča Makadanj. V ustnem izročilu pa se uporablja toponim Monkodonja. Prav tako je na najnovejši karti M 1:25.000 hrib označen s toponimom Moncodogno. Avtorica se je odločila za kroatizirano obliko italijanskega imena Monte Codogno, to je Monkodonja, kar najverjetneje pomeni vrh, kjer rastejo kutine (lat. Cydonia oblonga).

V poglavju *Zgodovina raziskav* je poleg dokaj kratke zgodovine raziskav predstavljena tudi skromna dokumentacija s prvih izkopavanj v letih 1953-1955. Ohranjeno dokumentacijo zaradi odsotnosti terenskega dnevnika predstavljajo le letna poročila Puljskemu muzeju v letih 1953 in 1954 ter lističi z oznakami v škatlah z izkopanim gradivom. V pomoč je priskočil tudi izkopavalec B. Bačić, ki je skušal po spominu in s pomočjo lističev rekonstruirati potek izkopavanj.

Gradišče Monkodonja je verjetno eno najkompleksnejših in najbogatejših do danes odkritih najdišč v Istri, ki je bilo do leta 1953 neznano v arheološki literaturi, saj ga ne omenja niti Carlo Marchesetti v delu *I castellieri preistorici* iz leta 1903. Prva odkrijeta arheološke ostanke na gradišču kustosa puljskega muzeja B. Bačić in Branko Marušić leta 1953. Istega leta je s sistematičnimi izkopavanji zahodnega in severnega vhoda, pričel B. Bačić. Naslednje leto je z izkopavanji nadaljeval na zgornji, najvišji terasi, kjer je odkril dve hiši, in na delu kiklopskega obzidja, ki je obkrožal zgornji plato. Izkopano gradivo je vsebovalo ogromno količino bronastodobne keramike, nekaj koščenega in kamenega orodja.

Hiši 1 in 2 sta imeli pravokotni tloris kamnitih temeljev, grajenih v suhozidni tehniki. Znotraj obeh so odkrili po več ognjišč. Hiša 2 je vsebovala okrog 30 kamnitih žrmelj. Leta 1954 so ob zahodnem delu hiše 1 izkopali peč z glineno rešetko, obzidano s suhozidnimi zidovi. Podobne peči so bile najdene tudi na drugih gradiščih Istre in Tržaškega kraša (npr. na gradišču Jelariji pri Škofijah).

Poglavje *Ostaline stavbne arhitekture v Istri in na sosednjih področjih* predstavlja podobne ali različne tipe stavbne arhitekture na širšem področju: od srednje Italije (Umbria, Abruzzo) preko severne Italije do jugovzhodnega alpskega področja in jugovzhodne jadranske obale z zaledjem ter Bosno. Pričetek gradnje gradišč v Istri sodi v stopnjo Istra II, kar časovno ustreza koncu BrA2 in začetku BrB1 po Reineckeu. Opazna je kronološko pogojena dinamika gradnje in opuščanja tega tipa naselbin. Mnoga gradišča, ki so bila zgrajena v času bronaste, so prebivalci v železni dobi zapustili in zgradili novo gradišče v bližnji okolici. Opuščanje gradišč je najopaznejše na prehodu iz srednje v pozno bronasto dobo, kar velja tudi za gradišče Monkodonja. Gradišča živijo vse do prihoda Rimljanov v Istro; to je do 2. st. pr. n. št. Življenje se z vrhov spušča v nižine in na obalo. Le v notranjosti Istre gradišča žive vse do obdobja pozne republike in zgodnjega cesarstva. Mnoga so ponovno oživila v srednjem veku kot mesteca ali vasi.

V poglavju *Gospodarstvo* je avtorica skušala pred-

staviti, na podlagi izkopanih materialnih ostankov, različne gospodarske panoge, s katerimi so se prebivalci Monkodonje ukvarjali. Veliko število kamnitih plošč-žrmelj priča o intenzivnem poljedelstvu, ki so ga prebivalci izvajali v ravnini pod hribom s plodno zemljo. Najdbe kosti ovac in koz, ter v manjšem številu goveda, pričajo o priljubljenosti vzreje predvsem drobnice in nekoliko manj drugih domačih živali (govedo, svinje). Maloštevilni ostanki ribjih kosti in moluskov ter jelenovih rogov govore o slabo razvitem lovu, nabiralništvu in ribolovu. V bližnji okolici gradišča ni ugotovljenih nahajališč glin, vendar lahko po lokalnem značaju izdelave keramike sklepamo o razvitem lončarstvu, kar potrjuje tudi izkopana lončarska peč.

V najobširnejšem poglavju, *Materialne ostaline* s podpoglavji *Keramično posodje*, *Kamniti in koščeni predmeti*, *Kovinski predmeti* sta predstavljena metodologija obdelave podatkov ter vrednotenje gradiva.

Keramično gradivo, ki je številčno najboljše, je v podpoglavju *Keramično posodje* razdelano po točkah: I. Morfološki deli posod, II. Sekundarne oblike, III. Funkcionalne oblike posod, IV. Okraševanje posod.

Zaradi številnih metodoloških problemov, kot so pomanjkljiva dokumentacija, pomanjkanje stratigrafskih podatkov, neizdelana standardna terminologija za bronasto in železnodobno keramiko, se je avtorica odločila za podrobno statistično in tipološko analizo keramičnega gradiva. Osnovo statistične obdelave keramičnega gradiva so tvorili muzejski inventarni kartončki. Podatki niso bili računalniško obdelani. Osnovna analiza keramike temelji na določanju morfoloških (rob, trup, dno) in sekundarnih (ročaj) oblik posod, ki so tudi statistično obdelane (5% robov, 3,5% dna, 5,3% ročajev, 0,2% nog, 5,2% okrašenih odlomkov, 80,8% drugih delov posod).

Robovi posod so razdeljeni v tri osnovne tipološke različice: ravni, uvihani in izvlečeni; znotraj katerih so umeščeni posamezni tipi ustij. Sledi podrobnejša tipologija dna posod, ki so razdeljena v 7 tipov z dvema različicama. Med sekundarne oblike posod sodijo ročaji in noge. Ročaji so razdeljeni v deset skupin: 1 trikotni, 2 jezičasti, 3 trakasti, 4 valjkasti, 5 "X", 6 vodoravni z aplicirano ploščico, 7 z luknjicami za obešanje, 8 vodoravne bifore, 9 ročaji z okrašeno bazo posode, 10 nedefinirani nastavki za ročaje. Najštevilnejši so trikotni ročaji (kar 50,5%), ki so razdeljeni v 5 podtipov od 1,1 do 1,5. Le-ti so s pomočjo primerjav ožje časovno opredeljni. Jezičasti ročaji so razdeljeni v 10 podtipov od 2,1-2,10, ki so prav tako časovno opredeljni s pomočjo primerjav z ostalih najdišč. Trakasti ročaji imajo 12 podtipov; valjkasti ročaji pa le štiri. Ročaji "X" so razdeljeni v 3 podskupine; vodoravni ročaji s ploščato aplikacijo pa imajo 4 podtipe. Noge posod predstavljajo noge trinožnikov, ki so razdeljene v 4 tipe: neokrašene noge, okrašene noge, noge z luknjico, okrašene noge z luknjico. Najpogostejša je skupina neokrašenih nog tri-

nožnikov (60,9%). Trinožniki so se glede na rekonstruirane podatke globin nahajali tako v zgornjih kakor v spodnjih plasteh (izkop 7: zgornja plast 0-40 cm, spodnja plast 20-50 cm).

S funkcionalno analizo je posodje razdeljeno v 5 skupin, in sicer: lonci, skleda, vrči, skodele in druge oblike posodja: krožniki, pladnji, trinožniki, cedila in zlica.

Skromno število okrašenih odlomkov posod je ponazorjeno z razmerjem 1:19 v korist neokrašene keramike. Avtorica je med okrasno tehniko vključila tudi glajenje površine fine keramike, ki je na najdišču zelo redka. Tehnike okrasov so zajete v štirih skupinah: apliciranje s 73,3% vseh tehnik okraševanja, vtiskovanje s 22,5%, obdelava stene posode s 3,2% in neopredeljen okras s 0,6%. Posamezne skupine tehnik okraševanja so razdeljene v tipe okrasov. Najpogostejša tehnika okraševanja je apliciranje trakov.

Kamnita orodja predstavljajo le žrnje in grelci za tekočino, to so kamni različnih velikosti, ki imajo zaradi segrevanja spremenjeno zunanjo površino. Koščenih predmetov je bilo glede na keramično gradivo sorazmerno malo. Obdelala jih je M. Miakar.

Prav tako so maloštevilni kovinski predmeti. V hiši 7 ob ognjiščih so bili najdeni dva odlomka zgodnje-bronastodobne bronaste sekire z robniki ter odlomek kalupa bodala ali vrha kopja.

V zaključku je avtorica povzela rezultate opravljenih analiz gradiva s poudarkom na vrednotenju predvsem keramike. Datacijo so omogočile izključno primerjave s podobnim keramičnim gradivom z drugih najdišč. Natančna statistična in podrobna tipološka analiza izkopanega gradiva brez natančne terenske dokumentacije nista omogočili razločevanja morebitnih kronoloških horizontov. Življenje na gradišču Monkodonja je tako umeščeno v čas srednje bronaste dobe, stopnje Istra III oz. BrB2 in C po Reineckeju.

Prispevek D. Brajković, M. Paunović in M. Poje *Fauna bronastodobnega gradišča Monkodonja* predstavlja natančno analizo 1057 osteoloških in odontoloških ostankov sesalcev, enega plazilca, nekaj rib in mehkužcev. Arheozoolška analiza je pokazala, da prevladujejo domače živali nad divjimi. Najpogostejše so koze in ovce, sledi jim govedo, na zadnjem mestu so svinje. Zanimiv je podatek o prisotnosti vsaj dveh kozorogov. Pod vprašaj pa je postavljena opredelitev kosti pragoveda in losa.

V poglavju *Tipologija* sta predstavljena problem tipologije koščenih predmetov kovinskih obdobij in metodologija tipskega določanja koščenih artefaktov z gradišča Monkodonja. Pri klasificiranju koščenih predmetov se je avtorica opredelila za določanje prvenstveno glede na obliko, v nekaterih primerih pa tudi glede na funkcijo predmeta. Med koščenim gradivom so zastopana vbadala, vijčki, spatule, gladilci, dleta, držaj in neopredeljen predmet. V zaključku avtorica poudari

pomembnost številčnosti koščenega orodja na gradišču Monkodonja. V razmislek nam predlaga možnost obstoja delavnice koščenega orodja ali proizvodnega centra, kjer so pri izdelavi predmetov uporabljali koščeno orodje.

Pričujoča knjiga predstavlja, kljub nekaterim zgolj tehničnim napakam (ponovitev table 1 kot tabla 10, manjkajoči preseki ročajev na risbah; neoznačene table koščenega materiala ...) in manjšim vsebinskim spodrslijajem, veliko delo dolgo pričakovane monografske obdelave gradiva z bronastodobne naselbine Monkodonja. Monografijo lahko razumemo tudi kot uvod v nadaljnja raziskovanja oz. raziskovalni projekt pod vodstvom puljskega Arheološkega muzeja Istre in Svobodne univerze v Berlinu, ki se je pričel z izkopavanji že leta 1997. Prve rezultate teh izkopavanj in meritev gradišča so objavili nosilci projekta: B. Terzan, K. Mihovilić, B. Hänsel leta 1998: (*Eine älterbronzezeitliche Befestigung*

Gradišče Monkodonja v Istri: izkopavanje 1998. Pod tenko plastjo ruše na "akropoli" leži apnenčasta površina, v katero so bile vsekane talne površine hiš. (foto M. Župančič)

Siedlung von Monkodonja bei Rovinj in Istrien, v: *Archäologische Forschungen in urgeschichtlichen Siedlungslandschaften*, Universität Regensburg). Letošnje (1998) nadaljevanje izkopavanj na t.i. akropoli in rekonstrukcija zahodnega vhoda sta se časovno in vsebinsko ujela s predstavitev monografije in otvoritvijo razstave gradiva z arheoloških izkopavanj pred skoraj 45 leti. Monografija *Gradišče Monkodonja* tako predstavlja prvi in temeljni člen v nizu objav, ki bodo z gotovostjo sledile plodnim raziskavam novega časa.

Maša Sakara

Luciano Lago (urednik): KAZUNI. Kamena zdanja i krajolici središnje Istre - inventar za povijesno pamćenje. Prijevod: Valnea Delbianco i Loretta Gropuzzo. Pula, C.A.S.H., 1996, 399 strani.

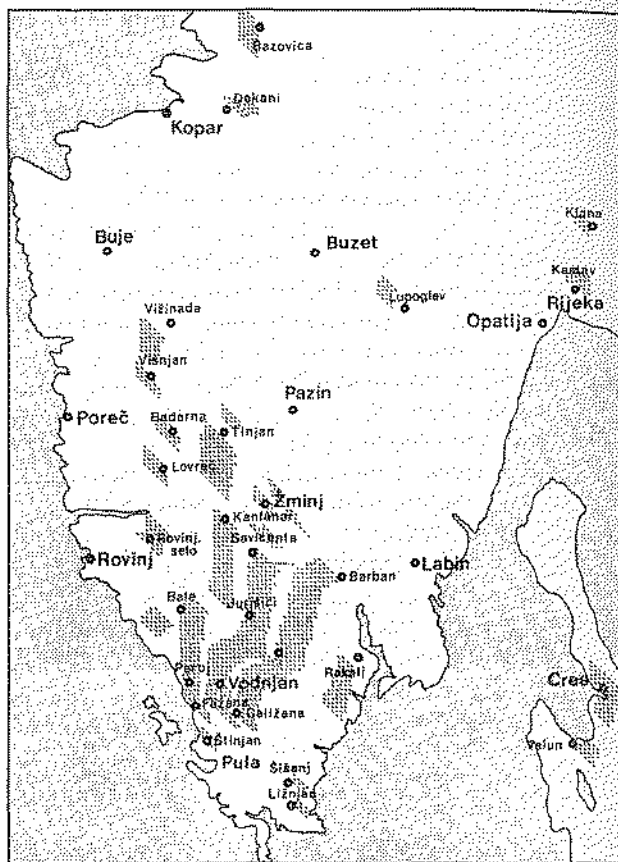
U studenom 1994. godine u Trstu je objavljen zbornik: *Le casite; Pietre e paesaggi dell'Istria centro-meridionale - Un censimento per la memoria storica*, u izdanju Centra za povijesna istraživanja iz Rovinja (edicija 'Radovi'), u sunakladništvu s Unijom Talijana iz Trsta, Zajednicom Talijana iz Vodnjana i Odsjekom za zemljopisne i povijesne znanosti - Centrom za katalogizaciju istarskih kulturnih dobara Sveučilišta u Trstu. Hrvatski prijevod te knjige izašao je u Puli u srpnju 1996. pod nazivom: *Kazuni. Kamena zdanja i krajolici središnje Istre - inventar za povijesno pamćenje*, u izdanju C.A.S.H.-a iz Pule i u prijevodu V. Delbianco i L. Gropuzzo.

Tisuću i dvjesto primjeraka pulske naklade namijenjeno je prodaji, za razliku od izdanja na talijanskom jeziku, koje je pak objavljeno povodom tridesete obljetnice suradnje Narodnog sveučilišta u Trstu sa Zajednicom Talijana u Rijeci, što je obilježeno visokim pokroviteljstvom talijanskog i hrvatskog državnog predsjednika.

Međutim, dok su luksuzna tehnička oprema i sadržaj rovinjskog izvornika u cijelosti reproducirani (obje knjige tiskane su u Italiji), pulskom prijevodu nedostaje kompletan predgovor koji je napisao Giacomo Borruso (tada rektor Sveučilišta u Trstu). Umjesto toga vrlo intrigantnog uvoda, hrvatskom je prijevodu dodan kratak proslav Uredničkog kolegija, dok je u zaglavlju knjige talijanski sažetak zamijenio hrvatski.

Knjiga je podijeljena na tri dijela: u uvodnom dijelu se na 96 strana iznose teoretska polazišta istraživanja i šira gledišta o krajoliku, drugi dio na 69 strana raspravlja kažune i tipski slične građevine, a u trećem dijelu se na 198 strana daje popis, smještaj i katalogizacija kažuna na dijelu prostora jugozapadne Istre.

Poznat kartograf i sveučilišni nastavnik iz Trsta Luciano Lago u uvodnom dijelu donosi dijelom pretis-

Sl. 1: Rasprostranjenost kažuna u Istri (T.S.F., JAZU, 1988).

Fig. 1: Distribution of shepherd's stone huts in Istria (T.S.F., JAZU, 1988).

nute, dijelom izvorne radove; pod naslovom Teritorijalno kulturno pamćenje, gdje obrazlaže talijanski istraživački projekt u Istri na kojem je zasnovana glavna zbornika. Rezultate tog istraživanja prikazuje kao "prvi inventar kažuna" i "u Istri prvo veliko sistematizirano djelo o dokumentaciji i istraživanju jednog kulturnog dobra". Ta tvrdnja, međutim, ne stoji, jer je iz objavljena prinosa poznato da je od 1979. do 1983. g. već opisano više od stotinu kažuna u okviru etnološkog istraživanja (Tihomira Stepinac Fabijanić: *Paleoetnološka istraživanja kamenih poljskih kućica okruglog tlocrta u Istri*. Problemi sjevernog Jadrana 6, 1988, 109-132; v. prvu napomenu na str. 111; također v. popis bibliografije autorice na temu kažuna u Istri, koji je u ovom zborniku samo djelomično naveden).

Također ne stoji tvrdnja L. Lagoa da je ostvarenim popisom "omogućeno određivanje točnih granica njihove rasprostranjenosti", jer zbornik ne donosi zemljovide drugog reda (sa zaokruženim područjima zastupljenosti) nego karte pojedinačnih smještaja, tj. zemljovide prvog reda. Ako se pak zemljovidom drugog reda drži onaj donesen na str. 115 (ovdje, međutim, bez navođenja